

## ქეთევან ჯერვალბე

### იმპერატორ იულიანე განდგომილის ტეტრაქორდი τῆτρα-χորδον და აკაკის ჩანგურ/ჩონგური

*როდესაც ჩვენ აკაკის «ჩანგურზე» სტატიას ვამზადებდით, არითმეტიკაზე არ გვიფიქრია. აკაკის პოემას და შესაბამისად, ლექსს, დაბადებიდან მრგვალი თარიღი უსრულდება - 125 წელი, იულიანეს „ნადიმს“ კი - 1660. „ნადიმი“ იულიანეს იმპერატორობის დროს დაწერილად მიაჩნიათ... თარიღების „სიმრგვალე“ გვიან აღმოვაჩინეთ, სრულიად შემთხვევით, ამასაც განათება თუ ენდომებოდა გონების, რას წარმოვიდგენდით? გვეგონა, ჩვენ დავეწერეთ სტატია, თურმე აკაკის და იულიანეს დაუწერიანებიათ.*

(ავტორი)

აკაკის შემოქმედებაში ბევრი საკრავი ინსტრუმენტია დასახელებული - ჩასახერი, დასარტყმელი, სიმებიანი: ჩანგური, ჩონგური, ზურნა, სტვირი, სალამური, საყვირი, ჭიანური, ქამანჩა, ბუკი, დაირა, დაფი, ნაღარა. მაგრამ ამ საკრავი ინსტრუმენტებიდან გამორჩეული ადგილი უკავია ჩანგურსა და ჩონგურს. ჩანგურს, როგორც პოეზიის სიმბოლოს, პოეტის ატრიბუტსა და ემბლემას აკაკის შემოქმედებაში, ბევრი მკვლევარი შეხვებია, კარგადაა შესწავლილი ის პოლიტიკური, სოციალური და ლიტერატურული მიზეზები, რამაც ცხარე კამათი გამოიწვია აკაკისდროინდელ რუსეთის იმპერიასა და მთელ ევროპაშიც პოეტისა და პოეზიის დანიშნულების შესახებ. უკვე 1864 წელს პეტერბურგში კირილე ლორთქიფანიძეს გამოუცია ლექსების კრებული „ჩანგური“. ჩანგური, რამდენადაც არ უნდა გაგვიკვირდეს, სამოსსაც რქმევია (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ქართველმა მკვლევარებმა აკაკის „ჩანგურის“ პასაჟთა წყაროებიც დაადგინეს. მაგრამ სულ სხვაა ჩონგური, ის საქართველოს, მისი ცალკეული კუთხეებისა და მის შვილთა ერთიანობის სიმბოლოა აკაკისთან. ამ ლექსს „ნათელას სიმღერა“ ჰქვია და პოეტს ის გამოყენებული აქვს პოემაში „ნათელა“, უფრო სწორედ, პოემიდან აქვს ცალკე ლექსად გადმოტანილი; იქნებ პირიქითაც იყოს. ერთი რამ კი ფაქტია, ორივეს - ლექსსაც და პოემასაც - ერთი და იგივე თარიღი უზის -1897 წელი. „ნათელას სიმღერას“ ხან პირობითად მეორე სახელითაც იხსენიებენ:

„ჩონგურს სიმები გავუბი“. პოემის ამ ნაწილში - ‘ნათელას სიმღერაში’ - ყველგან ჩანგური წერია. ზოგ კრებულში, ცალკე ლექსად გადატანილში კი - ყველგან ჩონგური. აკაკის ისეთი ლექსიც აქვს, რომელშიც ჩანგურს შემდეგ ჩონგური ენაცვლება. ამ ლექსს ჰქვია „ავადმყოფი მგოსანი“ და ის ავტორს 1894 წელს დაუწერია:

ჩამიხმატკბილა ჩანგურმა  
და გული გამიხალისა:

ჩონგურო! ჩემო ჩონგურო!  
ოცნების ზღვაში მცურავო!

აკაკის პოემა „ნათელა“ მონღოლთა ბატონობის დამკვიდრების ხანას ასახავს. თვითონ პოეტის ავტოგრაფში, ჩემი აზრით, იკითხება, არა ჩონგური, არამედ ჩანგური (<https://archive.gov.ge/ge/kviris-dokumenti/chonguri-saqartveloa>). ჩვენ ვიცით, აკაკი რამდენს ფიქრობდა საუკუნეთა განმავლობაში სამეფოებად და სამთავროებად დაშლილ საქართველოზე, მის დროს ორ გუბერნიად რომ იყო რუსეთის იმპერიაში შეყვანილი, როგორ იყო ის ალექსანდრე ჭავჭავაძის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, გრიგოლ ორბელიანის, ილიას, ვაჟას შემოქმედებას მიყურადებულის, როგორ უყვარდა მათთვის იდეურად მხრის შეშველება, მათი თემების გავრცობა, ახლის დამატება ახლებურად. აღარაფერს ვამბობთ იმაზე, რომ საქართველოს ხანგრძლივად ერთმანეთს დაშორებული კუთხეების ერთიანობის იდეა, მათი სახელმწიფოს ერთ-ერთი სიმბოლოს, დროშის ქვეშ თავმოყრა და მისი ლექსად-პოეზიად ქცევა მეცხრამეტე საუკუნეში გრიგოლ ორბელიანიდან იღებს სათავეს და ის მეოცე საუკუნის ბოლომდე გადმოჰყვა ქართულ მწერლობას. მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარსვე ეკუთვნის სხვადასხვა წოდების ქართველთა ერთიანობის იდეა ბარათაშვილისა მამულის მტრების შინააღმდეგ: „ომი საქართველოს თავად-აზნაურ-გლეხთა პირისპირ დადისტნისა და ჩეჩნელთა, წელსა 1844-სა, მძღვანებლობასა ქვეშე ღუბერნიის მარშლის, თავადის დიმიტრი თამაზის ძის ორბელიანიასა“ ...

საქართველოში, ლიხს აქეთ თუ ლიხს იქით, თანაბრად იყენებდნენ და იყენებენ სიმებიანი ჩამოსაკრავი ინსტრუმენტის აღსანიშნავად როგორც ლექსემა ჩონგურს, ასევე - ჩანგურსაც. ლიხს იქეთ მას ძირითადად ქალები უკრავენ, ლიხს აქით - ქალებიც და მამაკაცებიც. როგორც ივანე ჯავახიშვილი წერს, ჩონგური ჩანგურის მთლად იდენტურიც არ ყოფილა (ივ. ჯავახიშვილი, 1990:140). რადგან ჩვენ არც მუსიკათმცოდნენი ვართ და არც საკრავთმცოდნენი და რადგან ამ თემაზე დიდ მეცნიერთ უმუშავიათ და უწერიათ კიდეც (ივ. ჯავახიშვილი, 1990:140; ქმკელ 2011), ჩვენ ჩვენი სტატის მიზანს დავუბრუნდებით და ერთს ვიტყვით, რომ ვიღაცამ თუ რაღაცამ, ცნობიერმა თუ ქვეცნობიერმა მოგვცა გრადაცია ხმოვნებისა ქართულ ენაში, რასაც მოსდევს სიტყვის

მომიჯნავე სემანტიკურ ველზე გადანაცვლება: ლხინი/ლხენა: ლხინი - საერო; ლხენა-მიღმური, სულიერი; ხელვა/ხილვა: ხელვა, რაღაცის ძებნა, პოვნა; ხილვა - ზმანება, ჩვენება, სიზმარი, ძილის შორისი; მეფე/მეუფე: მეფე - პოლიტიკური წინამძღოლი, მეუფე - სულიერი; გლეხი/გლახა: გლეხი - მიწის მუშაკი; გლახა - უპოვარი; მაშვალი/მაშველი, მაშვალი-შუამავალი სასიძო-საპატარძლოს ოჯახებს შორის; მაშველი - სხვადასხვა სახის დამხმარე საშუალება; საყდარი/საყუდარი/ყდა: საყდარი-სამლოცველო, საყუდარი - მისაყუდებელი, დასავანებელი, ყდა-რაზეც წიგნის კორპუსია მიყრდნობილი, დამაგრებული; კოსმოსური/კოსმიური: კოსმოსური ხომალდი/კოსმიური ორკესტრი...

ჩვენი მცდელობა სადმე გვეპოვა საკრავი ინსტრუმენტი და მისი სიმები სახელმწიფოს მთლიანობის და მისი მმართველების ერთიანობის სიმბოლოდ, მისი შვილების ერთიანობის, შეხმატკბილების სიმბოლოდ, სამწუხაროდ, არც გაგვახსენდა საიდანმე და ვერც ძებნის შედეგად მივაგენით რაიმეს. აკაკის ლექსიდან გამომდინარე, ახალგაზრდობაშიც დავინტერესებულვართ ამ საკითხით, მაგრამ მგოსნის შემოქმედების მკვლევართაც, ისეთსაც კი, როგორც ბატონი გურამ შარაძე გახლდათ, არ ჰქონია ამაზე პასუხი. ჩვენ ყოველთვის გვანტერესებდა ეს სიმბოლო სახელმწიფოსი - ჩანგურ/ჩონგური - აკაკის ეკუთვნოდა უშუალოდ, თუ სადმე სხვაგან ჰქონდა სათავე მას. ჩვენთვის ხელმისაწვდომმა სიმბოლოთა, ემბლემებისა და ნიშნების ლექსიკონებმაც ვერ გაგვცეს ამაზე პასუხი.

და აი ახლახანს, დავიწყეთ რა დიდი ბიზანტიელი ავტორის იულიანე განდგომილის „ნადიმის - *Ναδιμίου ἢ κρόνια*“, თარგმნა ქართულად,<sup>1</sup> სწორედ „ქრისტიანობის“ და არა იმპერიის ამ მტერთან და განმაქიქებელთან, როგორც მას ლათინი პოეტი პრუდენციუსი (340-405) უწოდებდა, გადავაწყდით მას. პრუდენციუსი იულიანეს შესახებ წერდა: „Perfidus ille Deo, quamvis non perfidus orbis - იულიანემ თავი წარმოაჩინა როგორც მოღალატემ ღვთისა, მაგრამ ის არ ყოფილა ასეთი „მსოფლიოსთან დაკავშირებით“, ანუ რომის იმპერიასთან მიმართებაშიო (С. С. Аверинцев, 1978:83). იმპერატორ იულიანეს ძალიან უყვარდა მასზე „მინდობილი სახელმწიფო“ და მისთვის ფრიად მაშვრალი პიროვნება გახლდათ. ჩვენი „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორისა და პერსონაჟთა მოსაზრებებიდან ბევრი რამ თანხვედრაშია იმპერატორ იულიანეს სახელმწიფო თუ სხვა რამ იდეალებთან. და აი ის თავის სატირული ჟანრის „ნადიმში“, რომელიც ლუკიანეს წაბადებით დაუწერია, საუბრობს რა მიღმურ სამყაროში პურობაზე შემომკრბალი სტუმრების შესახებ, კეისართა შორის ასახელებს იმპერატორ დიოკლეტიანეს და მის მემკვიდრეთაც. დიოკლეტიანეს ჰყავდა თანამმართველი მაქსიმია-

1 ჩვენ მიერ არის თარგმნილი ქსენოფონის „ნადიმი“ და ლუკიანეს „ნადიმი“ იხ. კრებული „სიმპოზიონი“, თბ., 2012.

ნუსი, რომელიც რომის იმპერიის დასავლეთს მართავდა, იმპერიის აღმოსავლეთს კი განაგებდა დიოკლეტიანე. 291 წელს მილანში (ძველი მედიოლანი) მაქსიმიანუსთან (285-305)<sup>2</sup> თათბირზე გადაწყდა, თანაიმპერატორებს თანაშემწე კეისრები აერჩიათ. მაქსიმიანუსის თანაშემწე გახდა კონსტანციუს ქლორუსი (კეისარი 293-305, ავგუსტუსი 305-306), დიოკლეტიანესი (284-305) - გალერიუს მაქსიმიანუსი (იმპ.293-311). ასე აღმოჩნდა შექმნილი პოლიტიკური ვითარებისა და მუდმივი ომების გამო იმპერია ფაქტობრივად ოთხად, ტეტრაქიებად გაყოფილი. ტეტრაქებს შორის, იმპერიის ინტერესებიდან გამომდინარე, ნათესაური კავშირიც შედგა (ლ. სანიკიძე, 1984:204-207).

„ნადიმში“ იმპერატორი იულიანე იმპერატორ დიოკლეტიანეს თანამმართველ მაქსიმიანუსის (ჰერკულესის)<sup>3</sup> შესახებ წერს: 14: ἀλλὰ καὶ φιλοπράγμων καὶ ἄπιστος καὶ οὐ πάντα τῷ τετραχόρδῳ συσδῶν – ის იყო დაუოკებელი, არასანდო და ტეტრაქორდის შეხმატკვილებას ხშირად არღვევდაო; 15: Τοῦτ᾽ δὲ τῷ παναρισίῳ τετραχόρδῳ παραφύεται δεινὸν καὶ τραχὺ καὶ παραχῶδες σύστημα – მაშინ კი სრულიად აწყობილმა (შეხმატკვილებულმა) ტეტრაქორდმა დაიწყო საშიში, უგვანი, აბდაუბდა ჟღერა(Ιουλιανὸς ὁ Παραβῆτης 1994:14-15).

### რას ნიშნავდა ტეტრაქორდი ძველ საბერძნეთში?

τετρα-χορδον τό τετραχορδ

1) *четырёхструнный музыкальный инструмент Arst.*

2) *диапазон в два с половиной тона Plut.( И. Х. Дворецкий 1958).*

როგორც ვხედავთ, ი. ხ. დვორეცკის ძველბერძნულ-რუსულ ლექსიკონში ორი ავტორია დამოწმებული. იმპერატორ იულიანეს „ნადიმის“ რუსულ კომენტარებში კი წერია, რომ ტეტრაქორდი არის საკრავი ინსტრუმენტი ოთხი სიმით. აქ იგულისხმება კლასიკური ლირაო. იმპერიის ოთხი მმართველი შედარებულია ლირის ოთხ სიმთანო (Император Юлиан 2016, 225). ჩვენ როგორც გავარკვეით, ძველ საბერძნეთში კლასიკურ ლირად ითვლებოდა შვიდ სიმიანი ლირა, როგორც სამყაროული წესრიგის სიმბოლო. ტეტრაქორდი კი ძველბერძნულ მუსიკალურ სისტემაში იყო საბაზისო და გამოიყენებოდა ყველა მუსიკალური წყობისა და კილოსთვისო (<https://music-school37.ru/>).

2 იულიანე განდგომილის თხზულება ბერძნულადაა დაწერილი, შესაბამისად ანთროპონიმებიც. რადგან ლექსიკონებსა და ენციკლოპედიებში რომაული სახელები ლათინური დაბოლოებითაა წარმოდგენილი, ჩვენ ამ ნორმას მივყვებით სტატიაში, ანგარიშს ვუწევთ ქართულ ტრადიციასაც (ქ. ჯ.).

3 მაქსიმიანუს ჰერკულესი (285-305), შემდეგ უზურპატორი. სუბორდინაცია დიოკლეტიანესა და მაქსიმიანუსს შორის ზესახელებშიც გამოიხატა. დიოკლეტიანეს ეწოდა Iovius-ი - იუპიტერის თანამმართველი, ხოლო მაქსიმიანუსს - Herculius-ი, როგორც დავალებათა აღმსრულებელი ჰერაკლესავით. იმპერატორი იულიანე, როგორც ჩანს, უფრო მაქსიმიანუს ჰერკულესის უზურპატორობის (306, 308-310) წლებს გულისხმობს.

ლირა - ჰერმესის გამოთლილი, ღმერთ აპოლონის განუყოფელი ატრიბუტი, სიტყვიერად პირველად პოეტ არქილოქესთან Ἀρχιλοχός (-VII) დადასტურებული, დაკავშირებული იყო მუზებთან, მითოსურ პოეტებთან: არიონთან, თამარისთან, ორფეოსთან... ადრე ქრისტიანობაში მაცხოვარსაც კი ორფეოსის წაბადვით სამწყემსურის წინ მჯდომარე ლიროსან მწყემსად გამოსახავდნენ... ზოგადად ლირაში რამდენიმე სახის სიმებიანი საკრავი ინსტრუმენტი ერთიანდებოდა: ბარბითი (**βάρβιτος** დადასტურებული ჩვენს “ვეფხისტყაოსანშიც“: 179. „მოვჰმორდი ლხინსა ყველასა: ჩანგსა, ბარბითსა და ნასა!“), ფორმინგსი **φόρμιγγ**, კითარა **κιθάρα**, ხელისი **χέλς**).

ძველ საბერძნეთში შვიდსიმებიანი ლირა წარმოადგენდა კოსმიური, პლანეტარული სფეროების ჰარმონიის სიმბოლოს; ორფიზმში: კორპუსი - ადამიანის სხეული, სიმები - სული, მუსიკოსი ღვთაებრივი სული; სხვა მისტერიებში: კორპუსი - ადამიანის სხეული, სიმები - ნერვები, პოეტი - ღვთაებრივი სული. ეს სიმბოლიკა ნაწილობრივ შენარჩუნდა სიმებიანი საკრავი ინსტრუმენტების თანამედროვე აღქმაში. მაგალითად, გიტარას ადარებენ ქალის სხეულს, სიმებს - ქვითინსო.<sup>4</sup> ლირა გამოხატავდა აგრეთვე მიწისა და ზეცის ქორწინებით კავშირს, დაპირისპირებულ ძალთა სიყვარულსა და თანხმობას, ადამიანისა და კოსმიური სულის კავშირს (Дж. Холл, 1999; Е. Я. Шейнина, 2001). ლირამ ადგილი დაიმკვიდრა ასტრონომიასა და ზოოლოგიაშიც ([uncoveringsound.com/lyra-constellation-myth-orpheus-lyre/](http://uncoveringsound.com/lyra-constellation-myth-orpheus-lyre/)).

თუ კარგად დავაკვირდებით ამ ჩამონათვალს, აქედან სულ ერთი ნაბიჯია სახელმწიფოსა და მის შიგნით მცხოვრებთა ერთიანობის, ჰარმონიულობის იდეის სიმბოლოდ ქცევამდე, ვინაიდან არსებობდა ერთურთის მსგავსი მაკროკოსმოსი (**Μακρόκοσμος**) და მიკროკოსმოსი (**μικρόκοσμος**) - ქართულად სოფელი და ზესთასოფელი (რ. თვარაძე 1985, 51-50) და მას ჩვენ სწორედ იულიანე განდგომილთან გადავწყვდით, ამ სახელმწიფოზე უზომოდ შეყვარებულსა და მისთვის მამურალთან. ეს არ ნიშნავს იმას, გამოვრიცხოთ საკრავის ეს ფუნქცია - სახელმწიფოს ერთიანობისა - სადმე არ იყოს კიდევ. ჩვენ იულიანე განდგომილთან ვნახეთ ამ ნიუანსით და ის ჩვენი მგოსნის წინამორბედად გვესახება. მიუხედავად იმისა, რომ იმპერატორი იულიანე მოყვანილ ნაწყვეტში ჩვენი მგოსანივით არ ხსნის სიმბოლოს და არ გვეუბნება, ტეტრაქორდი იმპერიაა, სიმები კი მისი ოთხი მხარე და ოთხი მმართველი, რომელთაგან ერთი იმპერიის ჰარმონიას არღვევდაო, მაგრამ ეს ისედაც ცხადია.

შორს მამებრები, ახლოს თუ გავიხედავთ, ჩვენი ბაგრატიონების გერბის ერთ-ერთ შემადგენელ კომპონენტად ვიხილავთ ბიბლიური დავითიდან ნამემკვიდრალ ქნარსაც (მ. ვადბოლსკი, 1980:134). მაშინ ხომ

4 ჩვენშიც, ლიხს იქეთ, ძირითადად ქალები უკრავენ ჩონგურს და მღერიან სევდიან მელოდიებს (ქ. ჯ);

მეფე განასახირებდა საკუთარ ქვეყანას და მის მოსახლეობასაც როგორც დღეს პრეზიდენტი ან პრემიერი. მაგრამ ბიბლიური დავითის ქნარის პირდაპირი ფუნქცია ღვთისადმი სამადლობლის აღვლენაა (ფს. 107, 3)<sup>5</sup>. განსაკუთრებული სიახლოვე აკაკისა, დამეთანხმებით, სწორედ იულიანესთან ჩანს, აზრობრივადაც, სიტყვიერი ქსოვილითაც. სხვათა შორის, აკაკის პოემაში „ნათელა“ საქართველოს შვილებში სწორედ საქართველოს სხვადასხვა კუთხის არისტოკრატი მმართველები იგულისხმებიან, ცალკე აღებულ ლექსში კი მამულიშვილობის ტვირთი მის ყოველ შვილზე ჩანს გადანაწილებული წოდებისა და ქონების, სოციალური სტატუსის მიუხედავად, რადგან ისტორიული კონტექსტი აღარ იკითხება მასში და თემა საყოველთაოსა და სამარადისოს რანგში ადის. როგორც ილია ამბობდა, დიდს დიდი მოეთხოვება, მცირეს - მცირე, მაგრამ ყოველმა თავისი შესაძლებლობის მაქსიმუმი უნდა გაიღოს, მიიტანოს თავისი ერის წუთისოფლის სუფრაზეო (პერიფრაზი, ლუკ. 21,1-4).

ლოგიკურად თუ ვიმსჯელებთ, აკაკისთან ჩონგური სახელმწიფოს, ქვეყნის, ამ შემთხვევაში - საქართველოს და მის შვილთა ერთიანობის სიმბოლო რუსული ორიგინალური მხატვრული, ან ნათარგმნი ლიტერატურიდან უნდა გადმოსულიყო. რუსული მხატვრული და ნათარგმნი ლიტერატურა კი ძალიან ვრცელია, რაც გვახსოვდა და სადაც კი მოვიაზრეთ, არ დაგვხდა. ასეთ რაიმეს შემდეგში მაინც თუ გადავაწყდებით კიდევ, როგორც ახლა იმპერატორ იულიანესთან, ცხადია, ამას ჩვენ გვერდს არ ავუვლით, ვიცით რა, რომ მეცნიერება წვეთებისგან შედგება.

რა თქმა უნდა, აკაკის, რომლის შემოქმედებაც სავსეა ქრისტიანული თემებითა და სახეებით, ეცოდინებოდა იულიანე განდგომილის ისტორიული პერსონის შესახებ, როგორც დიოკლეტIANეს შესახებ იცოდა. სხვანაირად გამორიცხულია... მაშინ, მე-19 ს-ში, როგორც ვთქვით, ჩვენი ქვეყნის მოწინავე შვილებისთვის გზა ახალი იდეებისკენ, სახეებისკენ რუსულ ლიტერატურაზე გადიოდა.

პეტრე პირველის (მეფე 1682-1721 და იმპერატორი 1721-1725 წლებში) მეფობით დაიწყო ახალი ხანა რუსეთის ისტორიაში, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გამოიხატა დასავლეთ ევროპასთან დაახლოებით. ეს დაახლოება აისახა კულტურის სფეროზეც. დაიწყეს მართლმადიდებლობისთვის ე. წ. მიუღებელი ავტორების თარგმნა, თუნდაც ისეთისა, როგორც იყო სირიული წარმოშობის ბერძენი ავტორი ლუკიანე (II ს.). მისი პირ-

5 ლირა - ქნარი პერსეიდი ჰერაკლეს (მიკენის ტახტის მემკვიდრე დედის ხორციელი ხაზით, ტირინთოსი - მამის ხორციელი ხაზით) მითში მკვლელობის იარაღიცაა. ჰერაკლემ მუსიკის მასწავლებელი ლინოსი მოკლა ლირის დარტყმით, რაც მიუთითებს მუსიკის როლზე სამეფო პერსონის აღზრდის საქმეში და ამავე დროს აღზრდის სირთულეზე, პედაგოგის უვარგისობაზე. სასამართლოს, მითის თანახმად, დამნაშავედ სწორედ ლინოსი უცვნია.

ველი თარგმანი 1775-1784 წწ-ში, იმპერატორ ეკატერინე II-ის (1762-1796) დროს განხორციელებულა რუსულ ენაზე. ასეთივე მიუღებელ ავტორად ითვლებოდა „ქრისტიანობის მტერი“ იმპერატორი იულიანე განდგომილიც, რომლის შემოქმედებიდან პირველი რუსული თარგმანი 1820 წელს სანკტპეტერბურგში, აღმზრდელობითი სახლის ტიპოგრაფიაში, გამოიცა, ერაზმ როტერდამელის (1466-1536) „ბაასსა“ თუ „შინაურულ საუბრებთან“ ერთად, რუსი იმპერატორის, ზომიერი ლიბერალის, ეკატერინე II-ის შვილიშვილის ალექსანდრე I -ის (1801-1825) ზეობის ხანაში. იულიანეს ეს ნაწარმოები გახლავთ, არც მეტი, არც ნაკლები, „ნადიმი“ შემდეგი სახელწოდებით „Кесари или Императоры на торжественном обеде у царя Ромула, где и все боги“, ხოლო მთელი წიგნის სახელწოდება შემდეგია: „Кесари или Императоры на торжественном обеде у царя Ромула, где и все боги / Одно из творений Юлиана императора; Присовокупляются Разговоры Еразма Ротердамскаго, нарочито избранные к увеселению“. Санктпетербург, Издательство и (или) типография - В типографии Императорскаго Воспитательнаго дома. Дата издания/ 1820 (Юлиан 1820).

ჩვენ გავცვანით ამ თარგმანს. წიგნში, სამწუხაროდ, მთარგმნელთა ვინაობა ვერ ვნახეთ, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესო ადგილები განსაკუთრებულად შევამოწმეთ. იულიანე განდგომილის „ნადიმის“ თარგმანის ეს პირველი, ძველი რედაქცია ახალი რედაქციისგან, რა თქმა უნდა, განსხვავდება, სიტყვიერი ფაქტურითაც კი, თუმცა აზრი არ იცვლება. დასაფიქრებელი კია, ეს სიმბოლო საკრავისა ჩვენთვის საინტერესო სემანტიკით გადავიდა თუ არა რუსულ მხატვრულ ლიტერატურაში, ან ევროპული ქვეყნების მხატვრულ ლიტერატურაში და თუ გადავიდა, რატომ არ აისახა სიმბოლოს ეს ნიუანსი შესაბამის საცნობარო ლიტერატურაში?

ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესოა ის ფაქტი, რომ იმპერატორ იულიანეს შემოქმედებიდან პირველად სწორედ „ნადიმი, ანუ კრონიები“ უთარგმნიათ რუსულად და გამოუციათ 1820 წელს, აკაკის პოემა „ნათელა“ და ლექსი „ნათელას სიმღერა“ კი 1997 წლით თარიღდება, ანუ 77 წლის მერეა დაწერილი.

**განიცადა თუ არა აკაკიმ პოემა „ნათელას“ წერისას იულიანეს ამ თხზულებიდან დამოწმებული პასაჟების გავლენა?**

ჩვენ არ გამოვრიცხავთ, რომ აკაკი გასცნობოდა ამ თარგმანს რუსეთში ყოფნის პერიოდში (1859-1863), შესაძლოა, სამშობლოში დაბრუნების შემდეგაც. ამ დროს საქართველოში უკვე არსებობდა საჯარო ბიბლიოთეკა, 1846 წლიდან, მასზე ადრე, 1842 წლიდან კი - „კერძო საამხანაგო ბიბლიოთეკა“, ანუ იულიანეს „ნადიმის“ პირველი რუსული თარგმანი, შეიძლება, საქართველოშიც მოხვედრილიყო სხვადასხვა

გზით<sup>6</sup>. ამოვდივართ აგრეთვე აკაკის გონების საოცარი სისხარტიდან, საუკეთესოს დაჭერისა და განვითარების უნარიდან. მაგალითად, ვაჟას პოემა „ბახტრიონი“ დაიწერა 1892-ში, აკაკის „ბაში-აჩუკი“ - 1895-1896 წწ-ში; ილიას „განდეგილი“ - 1883 წ.; პოემა „აჩრდილი“ - 1859-1872 წწ-ში, აკაკის პოემა „თორნიკე ერისთავი“ - 1884 წ.; ილიას ლექსი „მეფანტურე“ 1860 წ. ეს ლექსი შემდეგ ილიასაც შეუტანია პოემაში „დიმიტრი თავდადებული“, (ამაშიც ემსგავსება აკაკი ილიას)<sup>7</sup>. ილიას პოემას ორი თარიღი უზის 1860 და 1877-1878წწ.; და ა. შ.

ვითვალისწინებთ იმასაც, რომ მეცნიერს თუ ხელოვანს წინამორბედთა მიერ ინსპირირებული იდეები დიდხანს შეიძლება ედოს გულსა და გონებაში, ისე აწვალეზდეს, რომ ხორცშესხმისა თუ იდეის გამოყენების პროცესში ინსპირატორი აღარც კი ახსოვდეს. ხდება ასეთებიც. შეგნებულ ციტირებასაც აქვს ხოლმე ადგილი, როგორც ეს ილიას „მგზავრის წერილებში“ გვაქვს. რადგან „მგზავრის წერილები“ ვახსენეთ, ბარემ ერთი ციტატის შესახებ ვიტყვი: „**И дым отечества нам сладок и приятен**“ - ეს ნაწყვეტი ილიას გრიბოედოვის კომედიიდან აქვს - «Горе от ума» (1824), თვით გრიბოედოვს - გაბრიელ დერჟავინის (1743—1816) ლექსიდან „აფრა“. „Отечества и дым нам сладок и приятен“ - ჩვენ რომ ადრე ლუკიანედან გვეგონა („ქებათაქება სამშობლოს“), პირველსათავეს ჰომეროსიდან იღებს (Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина, 1955:218-220)...

ნამდვილი ხელოვანის, პოეტის შემოქმედებითი ლაბორატორია („სულის ქურა“ (ვაჟა) კი თან ერთგვაროვანია, ანუ ყველა შემოქმედში მიმდინარეობს ეს „წვის“ პროცესი და თანაც მრავალფეროვანი, ანუ ყოველი ცალკეული შემთხვევა ცალკეულ ხელოვანში აღბეჭდილია ინდივიდუალიზმით. ხელოვანის შემოქმედებით ლაბორატორიასაც ხომ იკვლევენ დღეს მეცნიერები (Ян. Парандовский, 1972)? პოეტის ზეშთაგონებითი პროცესი, სულისმიერი ზეაღსვლის საფეხურები, ხედვისა და სმენის განწმენდა “ხედვად უცნაურთ სახილველისა“, ჩვენი აზრით, ყველაზე უკეთ აღწერა ილიამ პოლიტიკურ პოემა-ტრაქტატში „აჩრდილი“<sup>8</sup>. ამ ფიზიოლოგიური ზეაღსვლის პროცესის შედეგად ხელოვანი გადის მიღმურ სამყაროში და მაღალი საინფორმაციო ველიდან, მეტაფიზიკურისა სფეროდან შემოაქვს ინფორმაცია სპონტანურად, ხშირად ის, რის სათავეზე, შესაძლოა, თვითონ წარმოდგენაც არ ჰქონდეს, ან

6 ჩვენი საჯარო ბიბლიოთეკის დღევანდელ კატალოგებში იულიანეს ამ თხზულებების პირველი რუსული თარგმანი არ დაიძებნა. შეწუხებისთვის უღრმეს მადლობას ვუხდით ბიბლიოთეკის თანამშრომელს, ქალბატონ მაია გურაბანიძეს. ეს კი ცალსახად არ ნიშნავს იმას, რომ წიგნი არ იყო და არც აკაკის მიერ მისი გაცნობის სხვა გზებს გამორიცხავს.

7 ილიას ლექსისა და პოემის ლიტერატურული შთამაგონებელი ალბათ ა. რადიშჩევის (1749-1802) „მოგზაურობაა - Путешествие из Петербурга в Москву“, მისი ქვეთავი: „Клин“; ასევე, ვ. ჟუკოვსკის (1783-1852) ლექსი „მომღერალი“.

8 ილიას შემოქმედებიდან კიდევ ბევრი რამაა გასააზრებელი და ელოდება მკვლევარს.



აღარ ახსოვდეს. მიუხედავად ამისა, ამით ის იძლევა სამყაროს ერთიანობისა და მთლიანობის სურათს...

რაც შეეხება საკრავ ინსტრუმენტ ჩანგურს ჩვენი მგოსნის შემოქმედებაში, ის არის პოეტისა და პოეზიის სიმბოლო და ემბლემა, რითაც მან გააგრძელა ტრადიცია მითოსური ეპოქიდან მომდინარე და შუა საუკუნეებამოვლილი, სიმბოლო ჩანგურ/ჩონგური კი - საბოლოოდ ჩონგურად იქცა და გადმოსცა საქართველოს კუთხეებისა და მათ შვილთა ერთიანობის იდეა. ჩანგურ/ჩონგურში ამ ა/ო ხმოვნების გრადაციამ გამოიწვია ერთი სიმბოლოს ორი შინაარსი.

აკაკის პოემისა და ლექსის სათაურებში ანთროპონიმი ნათელაც კი სიმბოლოა სოფლისა, კონკრეტულად საქართველოსი და ზესთასოფლისა, რომლისგანაც ზეციური, უხილავი სამშობლოს ღვთიურ ხატად ადამიანებს (ქართველებს) ეძლევათ ხილული სამშობლო: „დაპვიწყებია, რომ ქვეყნად ცასა ღვთად მოუცია მარტო მამული“, (ილია, „აჩრდილი“ 1859-1872წწ.)<sup>9</sup>; „ღმერთი ზეციდან მიწაზე ჩამოვიდა და მას სამშობლო დაერქვა“ (მაკიაველისთვის)<sup>10</sup>. როგორც ჩანს, ყოფნა-არყოფნის ზღვარზე არათუ ცალკეული ადამიანების, ერების კოლექტიური ფსიქოლოგია და ცნობიერებაც კი ერთნაირად მუშაობს და სათქმელს, შეხედულებებს ამა თუ იმ საკითხებზე, თავიანთი რჩეული შვილების პირით მსგავსი სიტყვიერი ქსოვილით გადმოსცემს.

აკაკის ნათელა სიბრძნის სიმბოლოცაა. ის შეიძლება დავაყენოთ ბარათაშვილის გაქართულებული გრეციზმის სოფიოს, ილიას ქართველის დედის, ვაჟას სანათასა და ლელას გვერდით. ხუთივენი მზის (ცის) მიწიერი გამოვლინებანი არიან<sup>11</sup> („ცით ჩამოსულნი სვეტადა“ (ვაჟა): ლელა - ლერწამი, ამომავალი მზის სხივი, სანათა<sup>12</sup> - სამხარს გადასული მზე, დაისის მზე. ხუთივე ერთად კი - საქართველოა, ქალებში გან-

9 პოემა „აჩრდილის“ ადრეული ვარიანტი, 1859 წლის, აბსოლუტურად განსხვავებულია, მასში დიდებული მოხუცებული ჩანგს უკრავს. საბოლოოდ დამკვიდრებული ვარიანტი 1872 წელს განეკუთვნება. იხ. ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი 20 ტომად, ტ.1, გ. ციციშვილის რედაქციით, თბ., 1987, 439-489.

10 Божество сошло с небес на землю и стало именоваться родиной“, Ф. Де Санктис (1817 - 1883), История итальянской литературы, т. II, М., 1964, 182. ავტორის დღემდე აქტუალური ნაშრომი „იტალიური ლიტერატურის ისტორია“ იტალიაში გამოქვეყნდა 1870-1871წწ-ში. მის რუსულ თარგმანს გასული საკუნის 60-იანი წლების გარდა, ჩვენ არ ვიცნობთ, ვერ დავადგინეთ, არსებობდა თუ არა. ასე რომ, გამოვრიცხავთ, ილიას მოეხერხებინა ამ ნაშრომის გაცნობა იტალიურ ენაზე. ილიას პოემა დღევანდელს არსებითად მიახლოებული სახით 1872 წელს გამოქვეყნდა ჟურნალ „კრებულში“ (ქ. ჯ.).

11 იხ. ილიას „პოეტი“: „მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის“, ამას კიდევ ცალკე სხვა ისტორია და სხვა სიღრმე აქვს, რომლის შესახებაც, იმედია, დავწერთ (ქ. ჯ.).

12 სა-ნა-თა - ძველევგვიპტურ „მკვდართა წიგნში“, უფრო სწორედ, გარდაცვლილთა სულების მზის ორბიტაზე, ანუ მარადიულ ნათელში გაყვანის წიგნში - გველია: „Я змея Са-на-Та, обитатель крайних частей земли. Я ложусь, мертвая, я рождена“... Древнеегипетская „Книга мертвых“ Слово устемлённого к свету. Глава о преображении в змею Сага (83) <https://mybiblioteka.su/5-93854.html>; სა-ნა-თა - ეგვიპტურ მითოლოგიაში ერთადერთი გველია მხოლოდ კეთილი ბუნებით. მხატვრობის თვალსაზრისით, აზა რა დაშავდებოდა, თუკი ვაჟას პოემა „მახტრონიში“ სანათას ერქმეოდა ლელა და ლელას - სანათა? ან კვირიას - ლუხუმი და ლუხუმს - კვირია? - არც არაფერი! (ქ. ჯ.): <https://ketevanjervalidze.wordpress.com/2017/05/21/პოეტონიმები-პოემა-მახტრონი/>

ფენილი ჩვენი ქვეყნის „თანამდევნი უკვდავი სული“. აკაკის მთელი ლექსიცხრა სტროფისგან შედგება, ცხრა კი სწორედ მზის რიცხვია... ნათელა უმაღლესი ნათლის/სიბრძნის განმცხადებელია: „**ქვეყნად ცასა ღვთად მოუცია მარტო მამული**“ - ასე სწამდათ ქართველ 60-იანელებს... მისამდერი „ოდელა, დელაც“ კი აკაკის ლექსისა სინათლის ღმერთის აპოლონისა და მისი დის, არტემიდესადმი აღვლენილი მიმართვის, მოხ-მოხის ფორმულება (ქ. ჯერვალიძე, ნ. პეტრიაშვილი, 2014: 61-90). ამის ცოდნაც არ არსებობდა მაშინ.

ქართული საზოგადო სიტყვა **ნათელი** დასაბამს, ჩვენი აზრით, ეგვიპტელთა უძველეს და უპირველეს ღმერთ ნეტერ-იდან ntr ნეთელ/ნათელი-იდან უნდა იღებდეს. ასე რომ, ჩვენ ის ეგვიპტურ, ლათინურ ენებთან საერთო გვაქვს (ქ. ჯერვალიძე; #3 2012), რაც წარმოუდგენელია, მაშინ ჩვენს მგოსანს სცოდნოდა. ქართულ წყაროებში საზოგადო არს. სახ. **ნათელი** უკვე ხანმეტურ ძეგლებში (V-VIII სს.) გვაქვს დადასტურებული (ხანმეტი ტექსტები 1984, 201), საკუთარ სახელად მის არსებობას კი XIII ს-ის მეორე ნახევრით ათარიღებენ. ყოფილა როგორც მამაკაცის, ასევე ქალის სახელი (ზ. ჭუმბურიძე, 1971:212; ალ. ლლონტი, 1986). სვანურ ფოლკლორში კი გვაქვს ბალადა „ნათელად ი სეგზილდ - ნათელა და სეგზილდი“, ქრისტიანიზებული ძეგლი, რომლის წარმოშობის დრო მიახლოებითაც არ არის მითითებული, რათა ჩვენ ანთროპონიმის არსებობა ზოგად ქრონოლოგიურ საზღვრებში მოგვექცია (ქხპ, 1973:92-95; 233). ბალადაში ნათელა ქალის სახელია.

კარგი იქნება, მომავალში, ნიშანთა, სიმბოლოთა და ემბლემათა ლექსიკონების ახალი რედაქციები რომ შედგება უცხო ენებზე და ქართულადაც, ღირას - ქნარის სიმბოლოთა ნუსხაში - დაემატოს, მისი, როგორც სახელმწიფოს და მისი შვილების ერთიანობის ნიუანსი და მიეთითოს ავტორებიც პასაჟებით: იულიანე განდგომილის „ღირა-ტეტრაქორდი-**ტეტრა-ჯიბონ**“ მისი „ნადიმიდან“ და ჩვენი აკაკის „ჩანგურ/ჩონგურ“ ლექსიდან „ნათელას სიმღერა“, და პოემიდან „ნათელა“.

### გამოყენებული ლიტერატურა

1. Аверинцев С. С.. Император Юлиан и становление Византинизма //Традиция в истории культуры სქოლ. 6, М., 1978; სტატია ჩვენ მიერ არის თარგმნილი და გამოქვეყნებული.
2. Ашукин Н. С., Ашукина М. Г., И дым отечества нам сладок и приятен// Крылатые слова, М., 1955.
3. გრიშაშვილი ი., ქალაქური ლექსიკონი: (საარქივო მასალა)/ გამოსაც. მოამზადა რ. ქუსრაშვილმა, თბ., 1997.
4. Дворецкий И. Х., Древнегреческий-русский словарь , т .II, М., 1958.
5. ვადბოლსკი მ., საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა, 1980.

6. თვარაძე რ., თხუთმეტსაუკუნოვანი მთლიანობა, თბ., 1985.
7. იმპერატორი იულიანე, Ιουλιανός ο Παραβάτης, Συμπόσιον ή κρόνια :14-15// Ἀπαντα 3, Εἰς τοὺς ἀπαίδευτους κύνας, Συμπόσιον ή κρόνια, Εἰς τον βασιλέα Ἴλιον πρὸς Σαλοῦστιον, Αθήνα, 1994.
8. Император Юлиан, Полное собрание творений, Санкт-Петербург, 2016.
9. Юлиан, Кесари, или императоры на торжественном обеде у Ромула, где и все боги. СПб, 1820. <https://kp.rusneb.ru/item/material/kesari-ili-imperatory-na-torzhestvennom-obede-u-carya-romula-gde-i-vse-bogi-odno-iz-tvo>
10. Парандовский Ян., Алхимия слова, М., 1972.
11. სანიკიძე ლ., რომის ისტორია, თბ., 1986.
12. ქმკელ - ქართული მატერიალური კულტურის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 2011.
13. ქპ-ქართული ხალხური პოეზია II, თბ., 1973.
14. ღლონტი ალ., ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1986.
15. Шейнина Е. Я.. Энциклопедия символов. М., 2001;
16. ჯავახიშვილი ივ., ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, თბ., 1990.
17. ჯერვალიძე ქ., პეტრიაშვილი ნ., ქართული მისამღერები: „ო, დელა“; „აბა, დელი, დელი, დელა“; „ოდილა-ოვდილა“, „ორანინა-რანუნი“, ჟურნალი „ქართველოლოგია“ #3, 2014.
18. ქ. ჯერვალიძე, „სამგზის საწყალობელისა“ და „სამგზის სანატრელის“ წარმომადგენლობისა და შინაარსისათვის იაკობ ხუცესის „მუმანიკის წამებაში“, ჟურნალი „ქართველოლოგია“ #3 2012.
19. ჭუმბურიძე ზ., რა გქვია შენ? თბ., 1971.
20. ხანმეტი ტექსტები, ნაკვეთი I, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ლ. ქაჯაიამ, თბ., 1984.
21. Холл Дж., Словарь сюжетов и символов в искусстве. М., 1999.
22. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. М., 1999.

KETEVAN JERVALIDZE

**TETRACHORD ΤΕΤΡΑ-ΧΟΡΔΟΝ OF JULIAN THE APOSTATE AND  
CHONGUR ჩანგურ/ჩონგური OF AKAKI TSERETELI**

Summary

Akaki Tsereteli (1849-1915) is one of the greatest Georgian poets. To his pen are attributed a verse novel “Natela” and a poem “Natela’s Song” (1897) inserted in it. In the verse novel, we encounter the musical instrument chongur as a symbol of the unity of Georgia and its people: Chongur is Georgia, and its strings are sons and daughters of different regions of Georgia.

The only case where this instrument serves as a similar comparison according to the author’s research is in the novel „Kronia or The Caesars” by the emperor

Julian the Apostate, which was translated from Russian and published in 1820.

In the novel "Kronia or The Caesars" the emperor Julian writes about Maximian (Hercules), the co-ruler of the emperor Diocletian: 14: ἀλλὰ καὶ φιλοπράγμων καὶ ἄπιστος καὶ οὐ πάντα τῶν τετραχόρδων συνῶν – but proved meddling and disloyal and often introduced discord into that harmonious quartet 15: Τοῦτω δὲ τῶν παναρμονίῳ τετραχόρδῳ παραφύεται δεινὸν καὶ τραχὺ καὶ ταραχῶδες σύστημα – However into that harmonious symphony of four there crept a terribly harsh and discordant strain.

The author of the article believes that two facts can explain this coincidence: a. Akaki knew the Russian translation of the novel of Julian or b. it just happened spontaneously.

When the new editions of sign, symbol, and emblem dictionaries are published in foreign or Georgian languages, the author kindly wishes editors to add one more description of a lyre - the unity of a country and its people giving credit to Julian the Apostate's "lyre - tetrachord" from his novel Kronia, and to Akaki Tsereteli's "changur/chongur" from his verse novel "Natela" and correspondingly, "Natela's song."